

Sâlik fenâdan evvelki furkanda lâhûtlâ nâsûtu ayrı ayrı görür; fenâdan sonraki furkanda ise farkın görünüşte olduğunu, özü itibariyle ikisinin bir olduğunu kavrar (Ebû'l-Alâ el-Afîfi, s. 82-83).

Abdülkerîm el-Cîlî'ye göre kur'an makamında sadece Allah'ın zâtı vardır; bu makamda onun isim ve sıfatları mülâhaza edilmez. Furkan makamında ise isim ve sıfatlar ayrışır, bazıları diğerlerinden daha üstün hale gelir. Meselâ Allah ismi rahmân isminden, rahmân ismi rab isminden daha üstündür (*el-İnsânü'l-kâmil*, II, 94-96). İbnü'l-Arabî, gayri müslimlerin ve münkirlerin en genel anlamıyla fark halinde yaşadıklarını söyler (ayrıca bk. CEM').

BİBLİYOGRAFYA :

Kāṣānī, *İşlāḥātü's-sūfiyye*, "fark" md.; *et-Ta'rifāt*, "fark", "furkân" md.leri; Tehānevî, *Keşşâf*, II, 1130; Süad el-Hakîm, *Mu'cemü's-sūfiyye*, "fark" md.; Serrâc, *el-Lüma'c*, s. 212, 283, 284; Kelâbâzî, *et-Ta'arrûf*, s. 119; Sülemî, *Taba-kât*, Kahire 1953, s. 157, 166, 468; Hücûvirî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 375; Kuşeyrî, *er-Risâle*, Kahire 1966, I, 207-210; Herevî, *Taba-kât*, s. 153, 191; a.mlf., *Menâzîl*, s. 50; Attâr, *Tezkiretül-'evliya'*, Tahrân 1346 hş., s. 455, 505, 756, 889; İbnü'l-'Arabî, *Fuṣûṣ*, s. 66, 70, 90; a.mlf., *el-Fütûḥât*, I, 65, 114; II, 133, 233, 516, 682; IV, 54, 105; İbn Kayyîm el-Cevziyye, *Medâricü's-sâlikîn*, Beyrut 1983, III, 444; İb-nü'l-Hatîb, *Ravzâtü't-ta'rif* (nşr. Muhammed el-Kettânî), Beyrut 1970, II, 493; Abdülkerîm el-Cîlî, *el-İnsânü'l-kâmil*, İstanbul 1300, II, 94-96; Câmî, *Levâmi' ve levâ'ih* (nşr. İrc Efsâr, *Se Risâle der Taşavvuf* içinde), Tahrân, ts., s. 6; Ebü'l-Alâ el-Afirî, *Ta'İtkâtü'l-Fuṣûṣi'l-hikem* (İbnü'l-'Arabî, *Fuṣûṣ* içinde), Kahire 1365/1946, s. 82-83.

SÜLEYMAN ULUDAĞ

el-FARK BEYNE'1-FIRAK

(الفرق بين الفرق)

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin

(ö. 429/1037-38)

İslâm mezhepleri

tarihi hakkındaki eseri.

Tam adı *el-Farâk beyne'l-fırâk ve beyânü'l-fırkati'n-nâciye minhüm* olan eser, mukaddimesinde belirtildiğine göre kurtuluşa eren fırka ile diğerlerini açıklamak ve aralarındaki görüş farklarını göstermek amacıyla kaleme alınmıştır. Bağdadî, ümmetin yetmiş üç fırkaya bölüneceğini, biri haric diğerlerinin cehennem gireceğini bildiren (Tirmizî, "İmân", 18; İbn Mâce, "Fiten", 17; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 1; Dârimî, "Siyer", 74) ve sıhhati tartışmalı olan hadisi (bk. FIRKA) sahih kabul ederek eserin plan ve muhtevasını buna göre düzenlemiştir.

Beş kısma ayrılan eserin birinci kısmında yukarıdaki hadis açıklanmıştır. İkinci kısım iki bölüme ayrılmış olup bunların birincisinde "İslâm milleti" (İslâm ümmeti) sözünün anlamı verilmiş, ikinci bölümde ümmetin ihtilâf ettiği konular ve bunların sonunda ortaya çıkan başlıca fırkalar kısaca tanıtılmıştır. Fırka sayısını yetmiş üç olarak tesbit etmeyi amaçlayan Bağdâdî bu bölümde birçok fırkanın kollarını birleştirerek tek fırka haline sokmuştur (meselâ pek çok koldan meydana gelen Kaysânîye iki fırka halinde özetlenmiştir; bk. Zâhid Kevserî neşri, s. 19). Üçüncü kısımda "Fıraku'l-ehvâ" (sapık fırkalar) başlığı altındaki sekiz bölümde Revâfız, Havâric, Kaderiyye-Mu'tezile, Mürcie, Neccâriyye, Cehmiyye, Bekriyye, Dırâriyye, Kerrâmiyye, Müşebbihe fırkaları ele alınmıştır. İkinci kısımda fırkaların sayısının yetmiş iki olduğu söylendiği halde bu kısımda birleştirilmiş fırkalar hariç başlıca yetmiş dokuz fırka hakkında bilgi verilmiştir. Dördüncü kısımda, "İslâm'a mensup olmadıkları halde İslâm'a nisbet edilen fırkalar" genel başlığı altında ve on yedi kısa bölüm halinde Sebeiyye, Beyânîyye, Mugîriyye, Harbiyye, Mansûriyye, Cenâhiyye, Hattâbiyye, Gurâbiyye, Şuray'îyye, Hulûlîyye, Ashâbü'l-ibâha, Ashâbü't-tenâsuh, Hâbrîyye, Himâriyye, Yezîdiyye, Meymûniyye ve Bâtîniyye grupları anlatılır. Beşinci kısım beş bölüm halinde "el-Firkatü'n-nâciye" başlığı altında Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'e ayrılmıştır.

Abdülkâhir el-Bağdâdî'nin bu eserini yazmaktaki gayesi, sayılarının yetmiş iki olduğunu söylediği, fakat aslında bu sayıyı çok aşan fırkaları reddetmek ve kurtuluşa eren fırkanın ancak Ehl-i sünnet ve'l-cemaat olduğunu ispat etmektir. *el-Fark beyne'l-fırak*'ta, bu alanın diğer eserlerinde görüldüğü gibi fırkaların doğuşu ve gelişmesinde tarihî, siyasi, içtimai, kültürel vb. şartlar ve sebepler üzerinde durulmamış, fırkayı meydana getiren âmilin bir kişi veya çeşitli kişiler olduğu esasından hareketle önce o kişinin tanıtımına, daha sonra da görüşlerinin tenkidine geçilmiştir. Sünnî olmayan muhtelif şahıs ve fırkalara ait görüşler nakledilirken tarafsızlık ilkesine riayet edilmemiş, Fahreddin er-Râzî ve son devir araştırmacılarının da belirttiği gibi akaid mezheplerinin kendi eserlerinden değil muhaliflerinin eserlerinden nakiller yapılmış, çok defa bu mezheplerin benimsemediği, hatta red-

dettiği görüşler kendilerine nisbet edilmiş ve bu görüşlerin onların bazı kanaatlerinin kaçınılmaz sonuçları olduğu ileri sürülmüştür (Fahreddin er-Râzî, *Münâzarât*, s. 25; İbn Asâkir, nâşirin mukaddimesi, s. 20; Bağdâdî, *el-Fark*, nâşirin mukaddimesi, s. 3). Hatta müellif zaman zaman zaman muhaliflerine dair görüşleri anlatırken sert bir dil kullanarak tahkir edici sözler sarfetmekten çekinmemiştir.

İslâm mezhepleri tarihi geleneğini en kesin çizgileriyle belirlediği kabul edilen ve kendinden sonraki eserlere usul ve tasnif açısından büyük ölçüde tesir eden *el-Farâk beyne'l-ırâk*'ın bugüne kadar üçü tahkikli, biri tahkiksiz olmak üzere dört baskısı yapılmıştır. Bunlardan Muhammed Bedr neşrinde (Kahire 1328/1910) Berlin Königlichcn Bibliothek'te (nr. 2800) kayıtlı bir nüsha, Zâhid Kevserî neşrinde ise (Kahire 1367/1948) Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin soyundan gelen Çelbizâde'den alınmış yazma nüsha esas alınmıştır. Bu ikinci neşre, Berlin nüshasında bulunmayan beşinci kısmın beşinci ve daha sonraki bölümleri de eklenecek eser tamamlanmıştır. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd'in gerçekleştirdiği üçüncü neşir (Kahire 1964), anlaşıldığı kadarıyla Muhammed Bedr ve Kevserî neşirlerine dayanmaktadır. Ancak bunlardan dolayı bazı hatalar tasfih edilmiştir. *el-Farâk beyne'l-ırâk*'ın tahkiksiz baskıları da yapılmıştır (meselâ Beyrut 1393/1973).

el-Farḫ beyne'l-ḫırāk, Ethem Ruhi Fiğlalı tarafından *Mezhepler Arasında-ki Farklar (el-Fark Beyne'l-Fırak)* adıyla Türkçe'ye (İstanbul 1979; Ankara 1990) ve Muhammed Cevād Meşkūr tarafın-dan *Terceme-i el-Farḫ beyne'l-ḫırāk* adıyla Farsça'ya (Tahran 1367 hş.) tercü-me edilmiştir. Eseri Abdürrezzâk b. Rız-kullah b. Ebû Bekir b. Halef er-Res'anî (ö. 661 / 1263) *Muhtaşaru Kitâbi'l-Farḫ beyne'l-ḫırāk* başlığı altında ihtisar etmiş, bu muhtaşarın Şam Zâhiriyye Kütüphanesi'nde kayıtlı yazma nüshasını (nr. 62 / 37) Philip Hitti yayımlamıştır (Ka-hire 1924, 1956). Eserin baş taraftan Mür-cie'ye kadar olan kısmı I. cilt olarak Ka-te Chambers Seely tarafından (New York 1919), geri kalan kısmı da II. cilt olarak Abraham S. Halkin tarafından (Tel Aviv 1935) *Moslem Schismes and Sects* adıyla İngilizce'ye çevrilmiştir. Bunlardan il-ki bir hayli hatalı, Muhammed Bedr'in neşredilen yapılan ikinci tercüme ise da-ha başarılıdır.

BİBLİYOGRAFYA:

Dârimî, "Siyer", 74; İbn Mâce, "Fiten", 17; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 1; Tirmizî, "İmân", 18; Bağdâdî, *el-Farq* (Kevserî), nâşirin mukaddimesi, s. 3, ayrıca bk. s. 19; a.mlf., *Mezhepler Arasındaki Farklar* (Ethem Ruhi Fırlalı), İstanbul 1979, mütercimîn önsözü, s. XXV, XXVII; Makdisî, *Ahşenü't-tekâşim*, Leiden 1906, s. 39; İbn Hazm, *el-Fasl*, III, 248; İbn Asâkir, *Tebyñnũ kezibi'l-müfteri* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Beyrut 1399/1979, nâşirin mukaddimesi, s. 20; Fahrreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, Tahran, ts., XXII, 219; a.mlf., *Münâzarât*, Haydarâbâd 1355, s. 25; Brockelmann, *GAL*, I, 482; *Hedyyetü'l-ârifin*, II, 606; Ziriklî, *el-A'lâm*, IV, 173; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1979, I, 635; Bell, *el-Fıraku'l-İslâmiyye*, s. 107; Ma'a'l-Mektebe, s. 314-316; Fuat Sezgin, *Beiträge Zur Erschliessung der Arabischen Handschriften in Istanbul und Anatolien*, Frankfurt 1986, s. 42-43; Henri Laoust, "La Classification des sectes dans le Farq d'al-Baghdadi", *REI*, XXIX (1961), s. 19-59.

ETHEM RUHİ FİRLALI

FARMASONLUK

(bk. MASONLUK).

FÂRMEDİ

(bk. EBÜ ALİ el-FÂRMEDİ).

FARMER, Henry George

(1882-1965)

Şark müsikisi üzerine yaptığı araştırmalarla tanınan İngiliz müzikologu ve orkestra şefi.

17 Ocak 1882'de İrlanda'nın Birr şehrinde doğdu. Sekiz yaşında burada başladığı piyano, keman ve armoni eğitimini Londra'da tamamladı ve henüz on dört yaşında iken Kraliyet Topçu Bاندosu'na kabul edildi. Bu toplulukta önceleri keman çaldı, daha sonra da birinci kornist

olarak çalıştı. 1910 yılında yine Londra'da Broadway Tiyatrosu'nun orkestra şefliğine getirildi. Britanya ve İskoçya'daki turnelerle devam eden bu görevdeki başarılı bir dört yıldan sonra Glasgow'da önce Coliseum, arkasından da Empire tiyatrolarında orkestra şefliği yaptı ve ikincisinden 1947'de emekli oldu.

Glasgow'a yerleştiği yıl bir yayıncı Farmer'dan, Francesco Salvador Daniel'in *La Musique arabe* adlı eserini İngilizce'ye çevirmesini istedi. O yıllarda bu konuda Batı dillerinde yapılmış yeterli yayın mevcut olmadığı gibi XIX. yüzyıl Avrupa'sında Arap müsikisinin tonal sistemi üzerine ileri sürülen görüşler de çeşitli idi. Bu sebeple Farmer ana kaynaklara inme lüzumunu hissederek Glasgow Üniversitesi'ne kaydoldu ve burada Thomas Hunter Weir'den Arapça okudu. Hayatının bundan sonraki kısmında hiç ara vermeden, müzikologlarca henüz yeteri kadar araştırılmamış olan Yakındoğu müsikisinin teorisi, tarihi ve çalgıları üzerinde çalıştı; bu alanda yüksek lisans (1924) ve doktora (1926) dereceleri aldı. Bu arada İbrânice, Süryanice, Farsça ve Türkçe öğrendi. Bu konuda William Barron Stevenson, James Robson, Cecil Mullo Weir gibi İskoç şarkiyatçılarından da büyük bir ilmi destek gördü; ayrıca 1930-1933 arasında Carnegie, 1933-1935 yılları arasında Leverhulme araştırma burslarını aldı. 1921'de üye olduğu Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet Asya Cemiyeti ile Glasgow Üniversitesi Şarkiyat Cemiyeti'nin dergilerine makaleler yazdı. Bunlardan ikincisinin idare heyetinde kırk yıl kadar görev yaptı ve 1947'de kurumun ikinci başkanlığına getirildi.

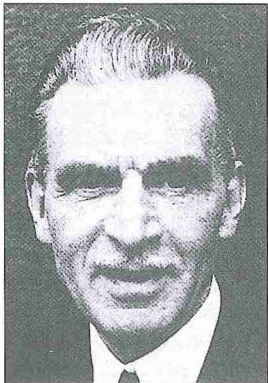
Farmer, 1932'de Kahire'de toplanan Arap Müsikisi Konferansı'nda İngiltere'yi temsil etti. Bu konferansta seçtiği Müsiki Tarihi ve Yazmalar Komisyonu'ndaki başkanlığını başarı ile yürüttü. 1946'da Kahire'deki Kral I. Fuâd Üniversitesi (Kahire Üniversitesi) müsiki kürsüsüne profesör olarak tayin edildiyse de kısa bir süre sonra sağlık sebebiyle bu görevinden ayrılmak zorunda kaldı. 1951 yılından itibaren ölümüne kadar Glasgow Üniversitesi Kütüphanesi Müsiki Koleksiyonları Bölümü'nde çalıştı. Bu kütüphaneye şahsî gayretleriyle, önemli İskoç bestekârlarının orijinal nota müsveddelerinin ve el yazmalarının yer aldığı bir koleksiyonu kazandırdığı gibi kendine ait 1600'den fazla matbu ve el yazması

kitabı da hediye etti. Şark çalgılarında oluşan koleksiyonunu Glasgow Sanat Galerisi ve Müzesi'ne, yine şahsına ait birçok orijinal el yazması bestenin notalarını da İskoçya'nın en büyük genel kütüphanesi olan Mitchell Kütüphanesi'ne bağışladı. Son olarak 1953'te Milletlerarası Müsiki Kütüphaneleri Birliği'nin Birleşik Krallık şubesine üye seçilen Farmer 30 Aralık 1965 tarihinde İskoçya'nın Law şehrinde öldü.

1928-1939 yılları arasında BBC İskoç Müziği Danışma Kurulu'nda İskoçya Kraliyet Akademisi Yönetim Kurulu üyesi sıfatı ile görev yapan Farmer, Glasgow'daki orkestra şefliğinden emekli olduğunda kendisine şehrin ileri gelenleri tarafından milletlerarası müzikolojideki ünü ve sanat dünyasındaki seçkin mevkiyle İskoç müziğine ve edebiyatına yaptığı katkılardan dolayı bir teşekkürname takdim edilmiş, 1949'da da Edinburg Üniversitesi müsikide şeref doktorluğu pâyesi vermiştir.

Eserleri. İskoç, İngiliz ve özellikle Şark müsikileri üzerindeki incelemeleri ve bu alanlarda yazdığı kitaplarıyla tanınan Farmer'ın ilk yayını, askerî müsikiye karşılık duyduğu ilginin bir ürünü olan ve Londra Kraliyet Topçu Bاندosu'na ait hâtıralarını konu alan *Memoirs of the Royal Artillery Band* (1904) adlı eseridir. Bunun, askerî müsikinin doğuşu ve gelişmesinin incelendiği *The Rise and Development of Military Music* (London 1912) takip etti. Her iki eserle de o zamana kadar müzikolojide yeterince incelenmemiş bir konu olan askerî müsikiye önemli katkılarda bulunmuştur. Hayatının daha sonraki dönemlerinde aynı konuyu değişik yönlerden tekrar ele almış ve bazı makalelerden başka Handel'in orkestra davullarını da içeren *Handel's Kettledrums and Other Papers on Military Music* ile (London 1950) askerî müsikinin çeşitli açılardan incelendiği ünlü *Military Music* (London 1950) ve yine Kraliyet Topçu Bاندosu hakkında önemli bir çalışma olan *History of the Royal Artillery Band* (1954) adlı eserlerini yazmıştır. Askerî müsikiye tekrar dönmeden önce İskoç müzik tarihiyle ilgilenmiş ve *Music in 18th Century Scotland* (1946) ve *A History of Music in Scotland* (London 1947) adlı çalışmalarını yayımlamıştır.

Farmer'ın müzikoloji sahasındaki inceleme ve araştırmalarının büyük bölümünü Şark müsikisi üzerine yaptığı ça-

Henry
George
Farmer